

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Twórczość artystyczna jako sposób urzeczywistniania paradygmatu emancypacyjnego

Author: Sabina Pawlik

Citation style: Pawlik Sabina. (2017). Twórczość artystyczna jako sposób urzeczywistniania paradygmatu emancypacyjnego. "Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej" (2017, nr 16, s. 129-142).

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

SABINA PAWLIK

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Twórczość artystyczna jako sposób urzeczywistniania paradygmatu emancypacyjnego

ABSTRACT: Sabina Pawlik, *Twórczość artystyczna jako sposób urzeczywistniania paradygmatu emancypacyjnego* [Artistic creation as a way to realize the emancipatory paradigm]. Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej, nr 16, Poznań 2017. Pp. 129-142. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-391X

The article relates to artistic creation of intellectually disabled people as an example of possible means of their emancipation. In this paper I claim that artistic creation of intellectually disabled people may constitute a tool of self-expression, and as a result be a way to realize the emancipatory paradigm in special education. I have illustrated my hypothesis with some poetry written by two women affected by Down syndrome whose creation is a conscious act of formulating an autonomous artistic message.

KEY WORDS: intellectual disability, artistic creation, emancipation, paradigms of special education

Wprowadzenie

Zmiany społeczno-kulturowe zachodzące we współczesnym świecie, w którym przekształceniom ulegają normy, wzorce i wartości, mają wpływ na myśl pedagogiki specjalnej, która podążając z nimi, sama ulega przeobrażeniom. Współczesne postrzeganie zjawiska niepełnosprawności dalekie jest od silnie dominującego w XX w.

podejścia medycznego, a niepełnosprawność zaczyna być traktowana jako zespół czynników cechujących ludzką kondycję i poddawana jest refleksji społecznej i egzystencjalnej. Jolanta Rzeźnicka-Krupa zauważa, że definiowanie niepełnosprawności zmierza obecnie do rozważań nad trudnościami w zmaganiu się z ciężarem egzystencji w sytuacjach niepełnej sprawności oraz nad potencjałem, który jest udziałem każdej ludzkiej jednostki, niezależnie od jej dysfunkcji¹. Według Iwony Chrzanowskiej, w efekcie zmian podejścia do niepełnosprawności i osób z niepełnosprawnością, jakie miały miejsce w ostatnich dekadach, „coraz wyraźniejsze jest dążenie środowisk osób z niepełnosprawnością do wypowiadania się w swoich sprawach”².

W opracowaniu stawiam tezę, że twórczość artystyczna osób z niepełnosprawnością intelektualną jest sposobem wypowiadania się w swoich sprawach, a w konsekwencji sposobem, drogą urzeczywistniania paradygmatu emancypacyjnego w pedagogice specjalnej.

Emancypacja osób z niepełnosprawnością intelektualną

„Na kanwie dyskusji o podmiotowym traktowaniu człowieka niepełnosprawnego i uzyskaniu przez niego, niezależnie od posiadanej dysfunkcji, jak największej autonomii, pojawia się szersza perspektywa wyzwolenia go z ograniczeń roli, jaką mu społecznie przypisano”³ – zauważa Amadeusz Krause. Emancypacja, zgodnie z definicją Marii Czerepaniak-Walczak rozumiana jest jako proces „(...) zmieniania warunków funkcjonowania podmiotu i/albo zbiorowego, wprowadzania intencjonalnych zmian w podmiotowym świecie życia w celu przekraczania uwarunkowań aktualnej egzy-

---

¹ J. Rzeźnicka-Krupa, *Komunikacja-edukacja-społeczeństwo. O dyskursie dzieci z niepełnosprawnością intelektualną*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 14.

² I. Chrzanowska, *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015, s. 415.

³ A. Krause, *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 106.

stencji. Wyraża się w wypowiadaniu własnych sądów i opinii oraz podejmowaniu suwerennych decyzji w warunkach opresji i ograniczeń oraz w działaniu, którego celem jest zmienianie świata i siebie”⁴. W kontekście rozważań z zakresu pedagogiki specjalnej emancypacja to „zarówno indywidualne, jak i zbiorowe wyzwolenie osób niepełnosprawnych z dominacji pełnosprawności, z następstw, jakie ich dysfunkcja wywołuje w społeczeństwie, z utrudnień w funkcjonowaniu, jakie powoduje. Podstawą emancypacji jest nabywanie przez te osoby podmiotowości i autonomii, a na ich podstawie odzyskanie wolności, którą przez niepełnosprawność utraciły”⁵.

O ile emancypacja osób z niepełnosprawnością pozaintelektualną nie przysparza wielu wątpliwości, to emancypacja osób z niepełnosprawnością intelektualną, ze względu na przypisywaną podmiotowi niską świadomość i nieracjonalność, może wydawać się dyskusyjna⁶. Jednak, jak zauważa Krause, niezależnie od ograniczeń związanych z niepełnosprawnością, człowiek jest zdolny do osiągania kolejnych, możliwych dla niego poziomów emancypacji⁷. Według Beaty Cytowskiej pierwszym, koniecznym postulatem dla rozpoczęcia dyskusji na temat emancypacji osób z niepełnosprawnością intelektualną jest odejście od tradycyjnych, medycznych, rehabilitacyjnych i indywidualnych dyskursów w pedagogice specjalnej, a zwrócenie się ku podejściu humanistycznemu, w którym dużą wagę przywiązuje się do refleksji na temat wolności, podmiotowości i autonomii osób z niepełnosprawnością intelektualną. Autorka zauważa, że sprawą kluczową wydaje się być również edukacja i wychowanie do emancypacji, które swoim zasięgiem objąć ma nie tylko osoby z niepełnosprawnością intelektualną, ale również ich najbliższe otoczenie⁸.

---

⁴ M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika emancypacyjna*, GWP, Gdańsk 2006, s. 29.

⁵ A. Krause, op. cit., s. 206.

⁶ B. Cytowska, *Trudne drogi adaptacji. Wątki emancypacyjne w analizie sytuacji dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym społeczeństwie polskim*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012, s. 343.

⁷ A. Krause, op. cit., s. 206.

⁸ B. Cytowska, op. cit., s. 343.

Twórczość artystyczna jako jedna z możliwych dróg emancypacji

„Coraz wyraźniejsze jest dążenie środowisk niepełnosprawnych do wypowiadania się w swoich sprawach” – zauważa Iwona Chrzanowska⁹. Mówienie własnym głosem, we własnym imieniu, zwane inaczej rzecznictwem własnym, określa się jako „bezpośrednie występowanie w interesie własnym poszczególnych osób z niepełnosprawnością”¹⁰. Sytuacja osób z niepełnosprawnością intelektualną w tym zakresie wydaje się być szczególna, ponieważ uważane są za takie, które, „często nie potrafią tworzyć złożonych narracji i w akcie świadomej refleksji odnieść się do otaczającej je rzeczywistości i własnej egzystencji”¹¹. Cytowana przez Chrzanowską Dorota Podgórska-Jachnik zaprzecza takiej tezie, wskazując, że większość osób z intelektualną niepełnosprawnością potrafi korzystać z prawa do wpływania na własne życie i mówienia o tym o sobie¹². Kluczowe wydaje się odzyskanie utraconego na mocy społecznych i kulturowych doświadczeń prawa do uznania własnego głosu za głos znaczący oraz uznania mowy za społecznie ważną, w konsekwencji do bycia postrzeganym jako podmiot zdolny do formułowania autonomicznego przekazu¹³.

Miejszem „społecznej widzialności i słyszalności”¹⁴ osób z niepełnosprawnością intelektualną może być twórczość artystyczna

---

⁹ I. Chrzanowska, op. cit., s. 414.

¹⁰ Ibidem, s. 414, cyt za: D. Podgórska-Jachnik, *Ruch self-advokatów jako rozwijanie kompetencji rzecznictwa własnego osób z niepełnosprawnością intelektualną*, [w:] *Problemy rzecznictwa i reprezentacji osób niepełnosprawnych*, red. D. Podgórska-Jachnik, WSP, Łódź 2009, s. 180-182.

¹¹ J. Rzeźnicka-Krupa, *Niepełnosprawność i świat społeczny. Szkice metodologiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, s. 221.

¹² I. Chrzanowska, op. cit., s. 414, cyt za: D. Podgórska-Jachnik, op. cit., s. 180-182.

¹³ E. Godlewska-Byliniak, J. Lipko-Konieczna, *Publiczne-prywatne: teatralna gra z niepełnosprawnością*, [w:] *21 myśli o teatrze*, red. E. Godlewska-Byliniak, J. Lipko-Konieczna, Fundacja Win-Win, Warszawa 2016, s. 12.

¹⁴ Ibidem, s. 12.

służąca jako element budujący ich tożsamość. W tomie *Terapia i teatr. Wokół problematyki teatru ludzi niepełnosprawnych* Rafał Zięba zauważa, że milczenie rozumiane jako odbieranie prawa głosu osobom z niepełnosprawnościami, jako konsekwencja tradycyjnego podejścia do ich problemów, zostało dobitnie przełamane właśnie na terenie twórczości artystycznej¹⁵. To ona daje osobom z niepełnosprawnością „możliwość przełamania utrwalonych postaw psychospołecznych izolujących ludzi niepełnosprawnych, możliwość wyzwolenia ich z poczucia alienacji, samotności i bezradności”¹⁶. Przekaz z niej płynący będzie formą „mówienia” własnym głosem, we własnym imieniu, jednak wyłącznie pod warunkiem, że będzie dana im szansa, aby treścią swojej twórczości uczynili świat własnych, osobistych doświadczeń, oraz że zostanie uszanowany ich swoisty, niepowtarzalny sposób wypowiedzi i odmienna interpretacja świata¹⁷.

Szczególnym przejawem twórczości artystycznej, w której istnieje możliwość kształtowania własnych wypowiedzi, jest twórczość literacka.

Nasuwa się pytanie o to, czy jest ona dostępna również osobom z niepełnosprawnością intelektualną?

Wiedzę o językowej sferze funkcjonowania tej grupy osób konstruuja na ogół informacje „wskazujące na negatywne właściwości ich języka i mowy, pozostające w zależności z istniejącym deficytem intelektualnym”¹⁸. W literaturze naukowej często pojawia się twierdzenie dotyczące funkcjonowania sfery językowej osób z niepełnosprawnością intelektualną mówiące o tym, że jednostki te „mają trudność w wyrażaniu swoich myśli i rozumieniu wypowiedzi innych osób”¹⁹. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną uchodzą

---

¹⁵ R. Zięba, *Milczenie ciała (szkic)*, [w:] *Terapia i teatr. Wokół problematyki teatru ludzi niepełnosprawnych*, red. I. Jajte-Lewkowicz, A. Piasecka, Poleski Ośrodek Sztuki, Łódź 2006, s. 30.

¹⁶ I. Jajte-Lewkowicz, *Słowo wstępne*, [w:] *Terapia i teatr...*, s. 7.

¹⁷ R. Zięba, op. cit., s. 30.

¹⁸ D. Krzemińska, *Język i dyskurs codzienny osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012, s. 9.

¹⁹ Tamże, s. 15, cyt. za: J. Sowa, *Pedagogika specjalna w zarysie*, FOSZE, Rzeszów 1997, s. 144.

za niezdolne do stworzenia złożonych wypowiedzi i świadomej refleksji nad otaczającą je rzeczywistością i własną egzystencją²⁰.

Jednak, jak zauważa Rzeźnicka-Krupa, najważniejsze bariery tkwią w niemożności przekonania nas samych (osób uważających się za sprawne) do tego, „iż osoby, których doświadczenia pojęciowe i komunikacyjne wydają się tak niepewne, „mają także swój wewnętrzny świat, oraz egzystują w przestrzeni określonych relacji międzyludzkich i społecznych”²¹.

Przeświadczenia dotyczące z jednej strony ubogich zdolności językowych osób z niepełnosprawnością intelektualną, z drugiej ich nieracjonalności i małej świadomości przełamują dwie kobiety – Justyna Matysiak i Barbara Lityńska. Łączy je nie tylko to, że obydwie są kobietami z zespołem Downa. Obydwie są niezwykle twórczymi osobowościami, które potrafią pisać o swoim świecie w sposób niezwykle szczerzy i przejmujący.

„Nina 100% kobieta”²²

Justyna Matysiak znana jest przede wszystkim jako autorka rysunków. Od 2000 r. jest uczestniczką Warsztatów Terapii Zajęciowej Krzemień w Poznaniu. W 2008 r. zaczęła tworzyć w Otwartej Pracowni Galerii Tak w Poznaniu. Jako jedyna Polka w 2007 r. otrzymała grand prix Insita, przyznane w ramach 8. Triennale sztuki art brut/outsider art przez Słowacką Galerię Narodową w Bratysławie. Jej prace znajdują się w wielu międzynarodowych kolekcjach, m.in.: w Musée de la Création Franche w Bègles we Francji, Słowackiej Galerii Narodowej w Bratysławie, The Museum of Everything w Londynie, Muzeum Sztuki Współczesnej w Ołomuńcu, Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie, Muzeum

---

²⁰ J. Rzeźnicka-Krupa, *Niepełnosprawność i świat społeczny...*, s. 221.

²¹ Ibidem, s. 223.

²² Tekst znajdujący się na jednym z rysunków Justyny Matysiak.

Śląskim w Katowicach, Muzeum Etnograficznym w Krakowie i wielu kolekcjach prywatnych, m.in. Leszka Macaka w Krakowie²³.

Elementem niezwykle fascynującym w twórczości artystki, pojawiającym się obok rysunku jest autoreferencyjny tekst²⁴. Małgorzata Szaefer, opiekun artystyczny Matysiak, ale również osoba bardzo jej bliska, zauważa:

Jej ostatnie obrazy są jak ogłoszenia matrymonialne: kobieta zachwala w nich swoje wdzięki i czeka, aż jakiś mężczyzna się nią zainteresuje [...] tworzy rysunki, które stanowią jej rozmowę z samą sobą [...]. Wie pani o czym ostatnio najchętniej pisze w swoich tekstach-obrazach? O tym, co zrobić mężowi na obiad. Coś co dla większości współczesnych kobiet wydaje się mało fascynujące, jej dałoby wolność²⁵.

Szaefer zwraca uwagę, że małżeństwo jest dla Matysiak terytorium idealnym, nieosiągalnym dla niej samej.

JA CHCIAŁAM MIEĆ CHŁOPAKA [...] /CHCIAŁAM MIEĆ BARDZO
DUŻO MIŁOŚCI/ SZCZĘŚCIA RADOŚCI/RODZINĄ/JA CHCĘ BYĆ
ŻONĄ PAWEŁA/ŻONA MOJA SERCE MOJE/KOCHANIE MOJE/KWIA-
TECZKU/MIŚKU/SKARBIE MÓJ²⁶

W katalogu wystawy „Nie jestem już psem”, prezentowanej w Muzeum Śląskim w Katowicach, w całości poświęconej twórczości outsiderów, kuratorki: Zofia Czartoryska oraz Katarzyna Kar-

---

²³ M. Szaefer, *Ja cała czarna. Nie mogę znaleźć chłopaka. Na znak czarne serce. Nie mam chłopaka*, <http://galeriatak.pion.pl/justyna-czarna/> [dostęp: 30.05.2017].

²⁴ Katalog online wystawy „Nie jestem już psem”. Muzeum Śląskie, 1.04-10.09. 2017, <http://niejestemjuzpsem.muzeumslaskie.pl/all/justyna-matysiak/> [dostęp: 30.05.2017].

²⁵ I. Meyza, *Pokochaj mnie jak Pierre Cardin*, [w:] *Twarze sukcesu. Zespół Downa, Bardziej Kochani*, Warszawa 2014.

²⁶ Teksty Justyny Matysiak pochodzą z rysunków wystawionych w Muzeum Śląskim w Katowicach podczas wystawy „Nie jestem już psem”. Pisownia literami drukowanymi akcentuje odrębność tekstów Justyny Matysiak. Starałam się również o zachowanie oryginalnej składni i pisowni, chociaż ze względu na zrozumiałość przekazu nie zawsze było to możliwe.

wańska zauważają, że ostatnie teksty Justyny coraz silniej wyrażają ból i sprzeciw wobec własnej sytuacji egzystencjalnej.

*HISTORIA NINY/SMUTNA SAMOTNA/ZAŁAMANA(...)JUSTYNA NIE
CHCE KRZEMIENIA/WARSZTATY (...) /NIE NIE/NIE NIE*

*MUSZĘ WRÓCIĆ/ZDROWIA/ODPOCZNE SOBIE/LEŻE SOBIE NA KA-
NAPIE/WYPIJĘ CIEPŁĄ HERBATĘ/TELEWIZJĘ/OGLĄDAM/GAZETĘ/
OGLĄDAM/I KAWA/CIEPŁE SKARPETY/JESZCZE NIE JESTEM
SZCZĘŚLIWA/ZAŁAMANY/J.M.*

*HISTORIA/ JUSTYNY/KONIEC ZE MNĄ/NIE MOGĘ ZNALEŹĆ
CHŁOPAKA/ZNAK CZAR/NEJ SERCE JUSTYNY/NA ZNAK CZARNEJ/
SERCA/J.M./JUSTYNY/NIE MAM/CHŁOPAKA/NIE MAM/CHŁOPAKA*

Zwracają również uwagę, że w najnowszych pracach artystki pojawia się motyw buntu kobiety, konkludując, że „sztuka Matysiak jest sztuką feministyczną – walką o prawo do samodzielne-go kształtowania własnej kobiecości, własnego stylu, własnego życia”²⁷.

*JUSTYNA/CZARNY SERCE/CZARNE PROTEST/MÓJ CZARNY PRO-
TEST/BEZ SERCA/BEZ SZCZĘŚCIA/BEZ MIŁOŚCI/J.M*

*MÓJ JUSTYNY/CZARNY PROTEST/NIE CHCE JEZDZIĆ/KRZEMIE-
NIA DO PRACY/DO ROBOTY/JA CHCE JEZDZIĆ NA GALERIA
TAK/GOSIA SZEFER/CODZIENNIE (...) /JA CHCIAŁAM MIEĆ CHŁO-
PAKA(...) /J.M*

Złożone, wielowątkowe teksty Matysiak odsłaniające jest stany emocjonalne, rządzą jej pracami. Jej narracje, jak zauważa Małgorzata Szaefer, są tekstem performatywnym, który na bieżąco odsłania stan ducha artystki²⁸. Szaefer konkluduje:

Prace J.M. to sztuka tożsama z życiem na 100%. Sztuka, która nie tyle używa rzeczywistości, co w pełni nią jest. Sztuka, która nie istnieje

²⁷ Katalog online wystawy „Nie jestem już psem”. Muzeum Śląskie, 1.04-10.09. 2017, <http://niejestemjuzpsem.muzeumslaskie.pl/all/justyna-matysiak> [dostęp: 30.05.2017].

²⁸ M. Szaefer, *Ja cała czarna. Nie mogę znaleźć chłopaka. Na znak czarne serce. Nie mam chłopaka*, <http://galeriatak.pion.pl/justyna-czarna> [dostęp: 30.05.2017].

bez warstwy tekstowej, czy paratekstowej, bo tekst pełni tu rolę objaśniającą, stając się odsyłaczem i shifterem głosu Justyny Matysiak. Dla mnie to bezbronna, nie dofinansowana kampania na rzecz własnego szczęścia²⁹.

„Jestem taka jak ty, tylko inna”³⁰

Barbara Lityńska mieszka w Warszawie. Jest aktorką „Teatru 21”, którego aktorami są osoby z Zespołem Downa i autyzmem. Na swoim koncie ma role w filmie dokumentalnym („Rendez-vous” Marcina Janosa Krawczyka) i serialu („Głęboka woda”, reż. Magdalana Łazarkiewicz). Jest również autorką trzech tomików wierszy. Ostatni został wydany w 2016 r. Sama siebie uważa za poetkę, „nie jakąś wielką, ale malutką”³¹. Wiersze Lityńskiej „są proste i krystalicznie przejrzyste, bez udawania, zbędnych formalnych fiołków” – zauważa Sylwia Szwed w reportażu o autorce zamieszczonym w książce *Twarze sukcesu. Zespół Downa*³². Cechą charakterystyczną jej poezji jest prostota i bezpośredniość wyrazu. W swoich wierszach nazywa uczucia i emocje, których doświadcza w relacjach z najbliższymi: mamą, siostrą, asystentką, reżyserką teatralną³³.

***

moja mama pracuje nawet w domu/to jest ciężkie/ i się odbija na mnie/ciągle jest zmęczona/bez przerwy muszę znosić jej humory/a jak ją błagam/żeby przestała pracować/to się na mnie wydziera³⁴

---

²⁹ Ibidem.

³⁰ Fragment wiersza Barbary Lityńskiej cytowany za: S. Szwedą, *Taka jak ty, tylko inna*, [w:] *Twarze sukcesu...*, s. 43.

³¹ Ibidem, s. 42.

³² Ibidem.

³³ Interpretacji poezji Lityńskiej podjął się na swoim kanale na YouTube wydawca jej poezji, Franek Wygoda (Franek L. Vigoda), <https://www.youtube.com/watch?v=dDgoRJzGnoo> [dostęp: 30.05.2017], w opracowaniu korzystam z jego interpretacyjnych wskazówek.

³⁴ Wiersze pochodzą z tomiku Barbary Lityńskiej: B. Lityńska, *Wiersze nowe*, VigodaPress, Warszawa 2016.

Wyjazdy Olgi

jestem smutna bo Olga/często wyjeżdża z domu/jest mi nieprzyjemnie, bo tęsknię za nią/lubię ją/lubię, jak opowiada śmieszne kawały/lubię jak się uśmiecha

Ważnym tematem poezji Lityńskiej jest opowieść o inności i niepełnosprawności. Zespół Downa w jej wierszach traktowany jest jako choroba; na przeciwległym krańcu, według poetki, znajduje się zdrowie. Poezja jest próbą konfrontowania się ze światem ludzi zdrowych, jest to rodzaj trampoliny między tymi dwoma światami³⁵. Wiersze są świadectwem poszukiwania swojego miejsca w społeczeństwie, w którym Lityńska początkowo, aby przetrwać, zakładała różne maski. Po pewnym czasie, jak pisze w swoim wierszu, zdecydowała się je zdjąć. Chce żyć wśród ludzi „normalnie”, bez taryfy ulgowej przysługującej osobom z niepełnosprawnością intelektualną.

Maski

zakładam maski/za którymi ukrywałam strach/przed swoją chorobą/(...)/ a przecież chodzi o to, żeby wyjść naprzeciw siebie i ludzi/wiem, że z tą chorobą można wspaniale żyć³⁶

***

ja mam chorobę/która nazywa się zespół Downa/z tą chorobą można wiele osiągnąć/wiele się nauczyć/jestem w stanie być osobą/zupełnie zdrową/jeśli się nauczy matematyki

W wierszach Barbary Lityńskiej, podobnie jak w tekstach Justyny Matysiak, odkryć można motywy buntu, niezgody na swój los. Poetka wyraża swój protest przeciwko sytuacji wykluczenia, w jakiej się znajduje jako osoba z niepełnosprawnością.

---

³⁵ S. Szweda, op. cit. s. 43.

³⁶ Wiersz cytowany jest za: ibidem, s. 42.

***

jestem jak ryba w morzu, porzucona i samotna/nie wiem, co mam robić/szukam brzegu/gdzie mogę odpocząć/i pomarzyć o życiu zawodowym/to moje szczęście/że zarabiam pieniądze

Samodzielność

jestem dorosła/mam samodzielne życie/mam prawo myśleć/inaczej niż inni/nikt mi tego prawa nie odbierze/mam prawo cieszyć się życiem i układać je jak chcę

Nie brak w jej poezji również akcentów pozytywnych. Autorka posiadała wielką sztukę i mądrość odnajdywania radości w codziennych rzeczach i sytuacjach³⁷. Znajdziemy w wierszach ślady jej wiary we własne możliwości i determinacji do zmiany swojego losu na lepszy.

***

Uwielbiam swoje serce/które podpowiada mi dobre rozwiązania/i dobre decyzje/jestem odważna rozsądna i mądra/inteligentna/za taką się uważam/ja mam własne pomysły na swoje życie/nikt nie będzie mi mówił/jak mam żyć

Barbara Lityńska w swojej poezji w sposób spontaniczny wyraża stany i uczucia, które odczuwamy my wszyscy, choć nie potrafimy lub nie chcemy się do tego przyznać. Daje świadectwo, że również osoby z niepełnosprawnością intelektualną są zdolne do „sensownego ujmowania rzeczywistości oraz nadawania jej osadzonych w naszym rozumieniu – a więc «właściwych i odpowiednich» – znaczeń³⁸.

Poezja Lityńskiej jest swoistym manifestem, a każdy jej wers woła o normalność i równe traktowanie³⁹.

---

³⁷ Interpretacyjna wskazówka Franka Wygody na kanale YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=dDgoRJzGnoo> [dostęp: 30.05.2017].

³⁸ J. Rzeźnicka-Krupa, *Niepełnosprawność i świat społeczny...*, s. 223.

³⁹ S. Szweda, op. cit., s. 42.

Czy mnie zaakceptujesz?

[...] przyjmij to do wiadomości, że ja inna nie będę/ albo mnie zaakceptujesz/ albo tobie będzie ciężko ze mną⁴⁰

Pytanie „czy mnie zaakceptujesz?“, jest pytaniem rzuconym do czytelnika, trafiającym w sedno problemu. Z tym pytaniem każdy odbiorca pozostaje sam, i sam powinien na nie odpowiedzieć.

Na zakończenie

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną, podobnie jak inni członkowie społeczeństwa, mają prawo do własnych wypowiedzi i są w stanie brać udział w procesach społecznych i życiu codziennym. Nie można zatem odmawiać im równego prawa do wyrażania osobistych znaczeń, również poprzez twórczość literacką. „Słowa wypowiedziane lub zapisane są symbolem i obrazem czegoś-interpretacją, są widzeniem świata. Mają moc kreacyjną również wtedy, gdy ich autorem jest osoba z lżejszą czy głębszą niepełnosprawnością intelektualną” – zauważa Beata Borowska-Beszta⁴¹.

Poezja osób z niepełnosprawnością intelektualną daje czytelnikowi szanse wsłuchania się w ich głos. Fakt, iż przytoczone teksty wyszły spod pióra twórczyń z niepełnosprawnością intelektualną, pozwala sądzić, jak trafnie spostrzega Dorota Krzemińska „że istnieje jedność odczuć i emocji wobec życia, śmierci, miłości, cierpienia, radości, wiary w Boga, spraw błahych, codziennych”⁴². Dzięki niej możemy dowiedzieć się, jak i czym żyją osoby z niepełnosprawnością intelektualną, w jaki sposób konstruują swój świat oraz jakie znaczenia przypisują sobie i doświadczanej rzeczywistości⁴³.

---

⁴⁰ Wiersz cytowany jest za: ibidem.

⁴¹ B. Borowska-Beszta, *Echa ekspresji. Kulturoterapia w andragogice specjalnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008, s. 104.

⁴² D. Krzemińska, *Język i dyskurs codzienny osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012, s. 12.

⁴³ Ibidem, s. 10.

Ukazane przykłady odsłoniły, że sensy nie są ukryte w złożonych i zawitych zdaniach, ale zawierają się w wypowiedziach szczerych i bezpośrednich, niezależnie od stopnia ich złożoności. Niosą one ze sobą bogactwo znaczeń i ogromny ładunek wiedzy o świecie autorek. „Czytelnik, który popatrzy na te prace przez pryzmat poprawności gramatycznej i ortograficznej nigdy nie zrozumie wysiłku włożonego przez osoby niepełnosprawne w ich napisanie, jak również prawdy przekazu ich myśli czy uczuć⁴⁴” – zauważa Borowska-Beszta.

Jeśli osoby z niepełnosprawnością intelektualną uznamy za podmioty zdolne formułować autonomiczny przekaz artystyczny, wówczas pole sztuki stanie się miejscem ich społecznej widzialności i słyszalności, a w konsekwencji urzeczywistnianiem się paradygmatu emancypacyjnego w pedagogice specjalnej. Osoby z niepełnosprawnością zyskują wówczas „prawo do uznania własnej mowy za społecznie ważną”, a przekaz wychodzi poza ramy tego, co tylko estetyczne, a staje się przekazem politycznym⁴⁵. Sztuka natchniona doświadczeniem niepełnosprawności staje się powrotem do własnej tożsamości, logiki i prawdy jej twórców.

Bibliografia

- Borowska-Beszta B., *Echa ekspresji. Kulturoterapia w andragogice specjalnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.
- Chrzanowska I., *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015.
- Cytowska B., *Trudne drogi adaptacji. Wątki emancypacyjne w analizie sytuacji dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym społeczeństwie polskim*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012.
- Czerepaniak-Walczak M., *Pedagogika emancypacyjna*, GWP, Gdańsk 2006.
- Godlewska-Byliniak E., Lipko-Konieczna J., *Publiczne-prywatne: teatralna gra z niepełnosprawnością*, [w:] *21 myśli o teatrze*, red. E. Godlewska-Byliniak, J. Lipko-Konieczna, Fundacja Win-Win, Warszawa 2016.

---

⁴⁴ B. Borowska-Beszta, op. cit., s. 108.

⁴⁵ E. Godlewska-Byliniak, J. Lipko-Konieczna, op. cit., s. 12.

- Krause A., *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
- Krzemińska D., *Język i dyskurs codzienny osób z niepełnosprawnościami intelektualną*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2012.
- Lityńska B., *Wiersze nowe*, VigodaPress, Warszawa 2016.
- Meyza I., *Pokochaj mnie jak Pierre Cardin*, [w:] *Twarze sukcesu. Zespół Downa, Bardziej Kochani*, Warszawa 2014.
- Rzeźnicka-Krupa J., *Komunikacja – edukacja - społeczeństwo. O dyskursie dzieci z niepełnosprawnościami intelektualną*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.
- Rzeźnicka-Krupa J., *Niepełnosprawność i świat społeczny. Szkice metodologiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.
- Szaefer M., *Ja cała czarna. Nie mogę znaleźć chłopaka. Na znak czarne serce. Nie mam chłopaka*, <http://galeriatak.pion.pl/justyna-czarna> [dostęp: 30.05.2017].
- Szweda S., *Taka jak ty, tylko inna*, [w:] *Twarze sukcesu. Zespół Downa, Bardziej Kochani*, Warszawa 2014.
- Terapia i teatr. Wokół problematyki teatru ludzi niepełnosprawnych*, red. I. Jajte-Lewkowicz, A. Piasecka, Poleski Ośrodek Sztuki, Łódź 2006.
- Zięba R., *Milczenie ciała (szkic)*, [w:] *Terapia i teatr. Wokół problematyki teatru ludzi niepełnosprawnych*, red. I. Jajte-Lewkowicz (red.), Poleski Ośrodek Sztuki, Łódź 1999.

Netografia

- <https://www.youtube.com/watch?v=dDgoRJzGnoo> [dostęp: 30.05, 2017].
- <http://niejestemjuzpsem.muzeumslaskie.pl/all/justyna-matysiak> [dostęp: 30.05.2017].
- <http://galeriatak.pion.pl/justyna-czarna> [dostęp: 30.05.2017].